

Гуляєва Л.П. Ефективність функціонування банків в сучасних умовах: міжнародні порівняння // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля». Серія «Економічні науки. – 2012. – №7(178). – С.65-71. – 0,5д.а.

УДК 336

Гуляєва Л.П.

м. Київ

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯННЯ

Здійснено порівняльний аналіз економічної ефективності діяльності комерційних банків України та обраної групи зарубіжних країн. За моделлю Дюпона проведено факторний аналіз ефективності діяльності банків України, Росії та Білорусі у 2007-2011рр., що дало змогу виявити основні причини та характер зміни економічної ефективності банків досліджуваних країн. Здійснено порівняння показників розвитку банківських систем обраної групи країн СНД з аналогічними показниками банківських систем розвинутих країн світу – Канади, США, Німеччини, Франції, Великобританії. Обґрунтовано, що банківські системи всіх досліджуваних країн, окрім України, поступово відновлюються після кризи. Рис.1. Табл.3. Дж.б.

Ключові слова: банк, економічна ефективність, модель Дюпона, рентабельність активів, рентабельність капіталу, спред.

Постановка проблеми. Важливою та необхідною передумовою реалізації позитивного впливу банківських на розвиток національної економіки є досягнення ними ефективності своєї діяльності, що перетворює підвищення ефективності банківського сектора України у стратегічну макроекономічну ціль, один із основних напрямів забезпечення ефективного функціонування всієї економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування теоретико-методологічного підґрунтя та розробки напрямів підвищення ефективності діяльності банків та банківської системи знайшли чільне місце в роботах сучасних економістів, зокрема українських науковців А.Гальчинського, В.Лагутіна, І.Лютого, А.Мороза, М.Савлука, Л.Примостки [1], російських учених Л.Абалкіна, Г.Белоглазової, С.Жукова, Л.Красавіної, О.Лаврушина, фахівців Світового банку та Міжнародного валютного фонду. Однак, світова економічна криза 2008-2009рр. довела неефективність функціонування сучасних фінансових ринків та їх неспроможність сприяти сталому розвитку суспільства. З цих позицій постає необхідність вирішення двох суперечливих завдань: забезпечення економічної ефективності функціонування банків та, одночасно, підвищення їх соціальної та екологічної відповідальності. Отже, є потреба у концептуальному переосмисленні ролі банків у економічних та соціальних процесах, розробці наукового підґрунтя й оцінці ефективності сучасної банківської діяльності.

Постановка завдань. Метою статті є порівняльний аналіз економічної ефективності діяльності комерційних банків України та обраної групи зарубіжних країн. Для досягнення мети ставляться завдання: проаналізувати економічну ефективність банків обраної групи країн у 2007-2011 рр.; виявити причини та характер її зміни; визначити відмінні та спільні тенденції формування ефективності банків.

Матеріали та результати дослідження. Використовуючи статистичні дані центральних банків України, Росії та Білорусі, автором було здійснено аналіз економічної ефективності діяльності комерційних банків (банків другого рівня) у 2007–2010 рр. за моделлю Дюпона (показники моделі наведено у табл.1.).

У період 2007-2010рр, незважаючи на початок фінансової кризи у другій половині 2008р., в Україні, Росії та Білорусі відбулося значне зростання обсягів банківських операцій. Зокрема, власний капітал банків Білорусі у кризовий 2008р. порівняно з 2007р. зріс на 76%, України – 71%, Росії – 43%. У досить складний період

початку світової кризи банківським системам України, Білорусі вдалося істотно наростити і величину фінансового результату – на 10% та 21% відповідно (але слід зазначити, що позитивні фінансові результати 2008р. більшою мірою є наслідком активної успішної діяльності банків у першій половині року, коли криза ще не мала негативного прояву на фінансових ринках). Банкам Росії та Білорусі вдалося продовжити нарощення прибутків і у 2009—2010рр, тоді як українська банківська система у вказані роки отримала від’ємні фінансові результати.

Водночас, внаслідок кризи у 2008-2009 рр. відбулося зниження рентабельності активів та рентабельності власного капіталу банків у всіх досліджуваних країнах СНД. Однак, банки Росії та Білорусі, незважаючи на зниження рентабельності, у 2008-2009рр. працювали прибутково і вже у 2010 р. досягли вищих за докризові (2007р.) значень рентабельності активів та капіталу. В той же час банки України, навіть нарощуючи обсяги діяльності, не змогли відновити докризової рентабельності, залишаючись у 2009-2011 рр. збитковим сектором економіки.

Таблиця 1

Показники економічної ефективності банків за моделлю Дюпона, 2010 р.

Показник	Україна	Росія	Білорусь
1. Власний капітал (К)*	126450	4 587	14 534
2. Активи (А)*	911195	31 618	98 347
3. Доходи (Е)*	136848	22 645	14 631
4. Прибуток (Р)*	-13027	573	1 714
5. Рентабельність власного капіталу (ROE=P/K), %	-10,30	12,49	11,79
6. Рентабельність активів (ROA=P/A), %	-1,43	1,81	1,74
7. Мультиплікатор капіталу (МК=A/K)	7,21	6,89	6,77
8. Чиста маржа прибутку (NPM=P/E), %	-9,52	2,53	11,71
9. Коефіцієнт доходності активів (ЕА=E/A), %	15,02	71,62	14,88
10. Частка власного капіталу в активах, %	13,88	14,51	14,78

* Україна - млн.грн., Росія – млрд.руб., Білорусь – млрд.руб.

Джерело: показники 1-4- за даними [2;3;4]; показники 5-10 - розраховано автором.

Проведений факторний аналіз економічної ефективності банків України, Росії та Білорусі у 2007 – 2010 рр. за моделлю Дюпона (результати аналізу – у табл.2), дає змогу зробити висновки щодо причин та характеру зміни економічної ефективності банків:

– у 2008 у банківських системах України та Росії склалися однакові тенденції до зниження мультиплікатора капіталу (МК) та рентабельності активів (ROA). Однак, якщо зниження МК у досліджуваних банківських системах було несуттєвим і не спричинило істотного впливу на ROE, то зниження ефективності активних операцій (ROA) стало основним негативним фактором, що зумовив стрімке падіння рентабельності власного капіталу банків України, Росії та Білорусі. Наприклад, зниження ROA у 2008 р. призвело до недоотримання банками України прибутку у обсязі 3,8% від обсягу власного капіталу, банками Росії –10%, Білорусі – 2% капіталу.

– зниження мультиплікатора капіталу та зменшення збитковості активних операцій (від’ємне значення ROA) у збиткові для українських банків 2009-2010 рр. стали позитивним чинником, що мінімізував збитковість використання власного капіталу банків України (від’ємне значення ROE), однак, банківській системі України так і не вдалося досягнути рентабельності діяльності.

– у системі чинників формування рентабельності власного капіталу російських банків відбулися позитивні зміни: якщо у 2008-2009рр. зниження мультиплікатора капіталу та рентабельності активів стримувало нарощення банками рентабельності власного капіталу, то у 2010р. приріст ROA та МК стали позитивними чинниками приросту ROE банків на 7,4% в абсолютному вираженні. У банківській системі Білорусі у 2010 р. позитивна динаміка ROA та МК також стали причинами приросту ROE банків на 1,5% в абсолютному вираженні.

– значна роль зміни рентабельності активів у динаміці рентабельності власного капіталу в 2008-2009рр. має свої об’єктивні причини. Як виявилось, на ефективність активної діяльності банків (ROA) в Україні, Росії, Білорусі позитивно

вплинуло підвищення доходності банківських операцій (ЕА), тоді як динаміка чистої маржі прибутку (NPM) була негативною, сприяючи зниженню ROA. Варто зазначити, що негативний вплив NPM на ROA істотно перевищував позитивний вплив підвищення ЕА. Внаслідок зниження NPM у 2009р. банки України, Росії та Білорусі недоотримали прибутку в обсязі 5,2%, 1,6%, 0,2% активів відповідно.

– у 2010р. в досліджуваних банківських системах змінилися чинники формування ефективності використання активів банків: якщо у 2008-2009рр. основним позитивним фактором, що зумовлював приріст ROA було збільшення ЕА, то у 2010р. основною причиною підвищення ROA банків стало зростання NPM.

Таблиця 2

Факторний аналіз економічної ефективності банків у 2007-2010 рр.

Показники (коефіцієнтне значення)	Україна			Росія			Білорусь		
	2008/ 2007	2009 / 2008	2010/ 2009	2008 / 2007	2009/ 2008	2010 / 2009	2008/ 2007	2009 / 2008	2010/ 2009
<i>Модель впливу на ROE показників ROA та МК</i>									
Абсолютна зміна ROE внаслідок впливу:									
1. ROA	-0,0378	-0,4212	0,2179	-0,1000	-0,0732	0,0749	-0,0207	0,0041	0,0149
2. МК	-0,0029	0,0159	0,0071	-0,0029	-0,0044	0,0014	0,0123	-0,0194	0,0174
3. ROA та МК	-0,0407	-0,4054	0,2250	-0,1065	-0,0776	0,0763	-0,0084	-0,0154	0,0323
<i>Модель впливу на ROA показників NPM та ЕА</i>									
Абсолютна зміна ROA внаслідок впливу:									
1. NPM	-0,0054	-0,0528	0,0275	-0,0197	-0,0162	0,0207	-0,0035	-0,0018	0,0037
2. ЕА	0,0009	0,0006	0,0008	0,00686	0,0063	-0,0097	0,00021	0,0023	-0,0011
3. ЕА на ROA	-0,0045	-0,0521	0,0283	-0,0128	-0,0521	0,0110	-0,0033	0,0006	0,0026

Джерело: розраховано автором за даними [2;3;4].

Мультиплікатор капіталу як чинник формування ефективності банків істотно не впливав на ROE банків Росії та Білорусі у 2009 рр., однак, був чинником, що збільшував економічну ефективність банків цих країн у 2010р. Зростання МК пов'язується з підвищенням ризиків, що відображає традиційну для діяльності банків проблему одночасного підтримання на оптимальному рівні прибутковості, ризиковості та фінансової надійності. Якщо банк має високу адекватність власного капіталу, то нарощення зобов'язань можна трактувати позитивно, а зростання мультиплікатора вважати фактором підвищення ефективності його діяльності. Проте, якщо забезпеченість власними ресурсами недостатня, і банк нарощуватиме МК, то рівень банківських ризиків може стати надто високим та спричинити кризу ліквідності, неплатоспроможність.

З іншого боку, можливості банку використовувати мультиплікатор капіталу як інструмент управління економічною ефективністю істотно обмежується якістю активів – низька якість активів породжує високі ризики активних операцій, що потребує підвищення капіталізації банківської установи та унеможливує подальше нарощення МК. Дана ситуація склалася в банківській системі України. Так, аналізуючи частку проблемних кредитів у кредитному портфелі банків України, Росії та Білорусі, окремих розвинених країн світу, відмітимо, що з початком кризи 2008 р. усі країни стикнулися з проблемою підвищення частки проблемних кредитів у кредитному портфелі (табл.3). Але якість кредитного портфеля українських банків у 2001-2011рр. була стабільно найгіршою серед досліджуваної групи країн. У 2011р. Україна входила до десятки країн з найнижчою якістю банківських кредитних портфелів.

Таблиця 3

Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі банків у 2001-2011 рр., %

Країна	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Країни СНД</i>											
Білорусія	14,9	9	3,7	2,8	1,9	2,8	1,9	1,7	4,2	4,9	3,1
Росія	6,2	5,6	5	3,8	2,6	2,4	2,5	3,8	9,7	8,2	8
Україна	25,1	21,9	28,3	30	19,6	4	3	3,9	13,7	15,3	15,4
<i>Розвинені країни світу</i>											
Канада	1,5	1,6	1,2	0,7	0,5	0,4	0,7	1,1	1,3	1,3	1,1
Германія	4,6	5	5,2	4,9	4	3,4	2,7	2,8	3,3	-	-

Великобританія	2,6	2,6	2,5	1,9	1	0,9	0,9	1,6	3,5	4	-
США	1,3	1,4	1,1	0,8	0,7	0,8	1,4	3	5,4	4,9	4,7

Джерело: за даними Світового банку [5].

За даними Світового банку порівнюємо показники розвитку банківських систем обраної групи країн СНД (їх можна інтерпретувати як показники ефективності банків) з аналогічними показниками банківських систем розвинутих країн світу – Канади, США, Німеччини, Франції, Великобританії (табл.4).

Таблиця 4

Показники розвитку банківських систем для окремих країн світу у 2008-2010рр., %

Країна/ Показники	Роки	Активи банків / ВВП	Накладні витрати / Активи банків	Чиста про- центна маржа	ROA	ROE	Витрати / Доходи
<i>Країни СНД</i>							
Білорусія	2008	33,37	5,08	2,50	1,91	12,21	55,46
	2009	45,32	5,36	3,11	2,33	13,81	47,40
	2010	50,63	5,15	5,01	2,57	16,44	49,35
Росія	2008	39,18	6,08	3,26	1,61	11,81	65,71
	2009	49,63	7,50	3,49	0,99	8,77	96,34
	2010	46,15	-	4,10	0,43	3,10	98,95
Україна	2008	63,57	4,16	3,34	0,02	0,20	52,57
	2009	83,97	4,57	5,93	-7,58	-62,48	62,75
	2010	70,98	4,27	5,34	-1,65	-14,87	60,78
<i>Розвинені країни світу</i>							
Канада	2008	140,71	1,78	1,76	0,48	5,79	70,55
	2009	140,14	1,64	1,77	0,59	5,80	64,15
	2010	-	2,55	1,82	0,78	10,15	61,13
Німеччина	2008	126,47	0,89	1,27	-0,29	-12,67	95,80
	2009	133,32	1,25	1,33	-0,13	-4,17	80,46
	2010	130,36	1,26	1,21	0,07	2,16	82,62
Велико- британія	2008	198,36	0,62	0,43	0,05	1,83	64,76
	2009	214,88	0,64	0,46	-0,04	-1,25	64,52
	2010	202,58	0,42	0,36	0,02	0,47	67,22
США	2008	70,27	2,63	2,53	0,10	1,04	64,81
	2009	69,81	2,47	2,79	0,51	5,29	58,70
	2010	64,63	2,47	2,74	1,10	11,16	58,48

Джерело: складено автором за даними Світового банку[6].

Відмітимо такі особливості:

– обсяги діяльності банків по відношенню до ВВП, а, отже, й їх роль в економічній системі в обраних країнах СНД (Україні, Росії, Білорусі) є значно меншими порівняно з розвиненими країнами світу (Канада, США, Німеччина, Великобританія), на що вказує нижче значення співвідношення активів банків та ВВП;

– банки країн СНД мають вищий рівень накладних витрат у активах, що має негативно впливати на їх рентабельність. Однак, вище порівняно з розвиненими країнами значення чистої процентної маржі дозволяє банківським системам досліджуваних країн СНД досягати вищих показників рентабельності (ROA, ROE) навіть за високого рівня накладних витрат у активах. Проте, криза спонукала банки СНД та розвинених країн до оптимізації витрат, наслідком чого стало скорочення у 2010 рр. співвідношення накладних витрат банків та активів;

– банки Канади, Німеччини та Великобританії ефективніше управляють витратами, ніж країни СНД, що підтверджується нижчим значенням співвідношення накладних витрат до банківських активів. Водночас, саме в банківських системах розвинених країн меншою є чиста процентна маржа. Таким чином, банки у цих країнах, на відміну від країн СНД, йдуть на зниження накладних витрат, збільшення обсягів діяльності, щоб в умовах меншої чистої процентної маржі досягати прибутковості.

– порівнюючи Україну, Білорусь та Росію, відмітимо, що найнижчий рівень накладних витрат у банківських активах та найвище значення чистої процентної маржі у 2009 р. мала Україна, проте, за даними Світового банку вона мала й найнижчі показники рентабельності банків (за даними НБУ 2009-2011 рр. для банківської системи були

збитковими);

– банківські системи всіх досліджуваних країнах, окрім України, поступово відновлюються після кризи, нарощуючи рентабельність (Білорусь, Канада, США) або перейшли зі збиткової на рентабельну діяльність (Німеччина, Великобританія).

Порівнюючи показники рентабельності активів та капіталу банків Росії, Білорусі та розвинених країн світу, маємо підстави визнати діяльність банків економічно ефективною. Водночас, збитковість діяльності банків України свідчить про їх економічну неефективність. Але необхідно чітко розуміти, що досягнення економічної ефективності на рівні окремих банків не означає автоматичного досягнення ефективності їх діяльності з точки зору суспільства. Трансформаційна діяльність фінансових посередників завжди пов'язана з поглинанням ними певної частини фінансових ресурсів. У частину ресурсів, що поглинаються банками (тобто вилучаються з руху по каналу „заощадження” – „інвестиції”), входить зокрема, спред між відсотковими ставками за депозитними та кредитними операціями, різноманітні комісії та інші платежі клієнтів. Такі елементи доходів банку можуть бути встановлені на неефективно високих рівнях через низький рівень конкуренції на фінансовому ринку, недосконалість законодавчих норм та дій регулюючих органів та інше. Як наслідок, значна частина збережень національної економіки „осідатиме” у банківській системі у вигляді власного споживання або неефективних інвестицій, що негативно впливатиме на розвиток країни. Отже, спред можемо вважати показником суспільної ефективності банківської системи, високий рівень якого заважає розвитку фінансового посередництва, обмежуючи внутрішні джерела інвестицій. Так, банки як суб'єкти господарювання орієнтуються на інтереси своїх власників і зацікавлені у нарощенні спреду, але одночасно, з іншого боку, банки як виробники благ мають працювати з мінімальними витратами для суспільства і зацікавлені у зниженні спреду. А тому ефективні з точки зору власників банки можуть бути неефективними з точки зору економіки та суспільства.

В досліджуваних країнах СНД, порівняно зі зрілим банківським бізнесом країн Заходу та США, значення спреду для кредитно-депозитної діяльності банків істотно вище. Проте в обраних країнах СНД протягом 2001-2007рр. сформувалася позитивна тенденція до зниження різниці між кредитними та депозитними ставками (рис.1).

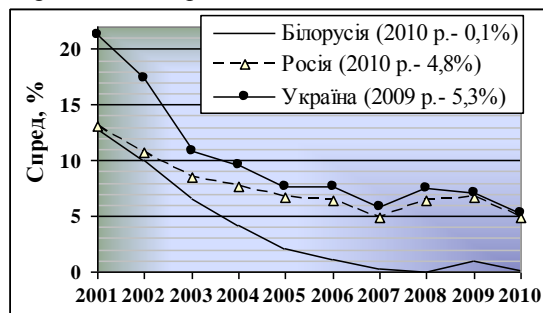

Рис.1. Динаміка спреду у банківських системах у 2001-2010рр.

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку [5].

Зазначений процес може бути розцінений позитивно на макрорівні як свідчення підвищення ефективності діяльності банків з точки зору споживачів банківських послуг. Однак, кризовий 2008 р. вніс свої корективи у зазначену тенденцію, зумовивши підвищення спреду у банківських системах Росії та України з 2008-2009рр. Дещо пізніше – у 2009р. зростання спреду розпочалося і в банківській системі Білорусії. Зазначене вказує на те, що при погіршенні якості активів, в умовах валютної та економічної нестабільності, банківські установи Росії та України намагалися компенсувати недоотримання потенційних прибутків за рахунок підвищення спреду – поглинання банками вищої частки фінансових ресурсів, що перерозподіляються ними через фінансовий ринок. Це означає зростання вартості фінансового посередництва для економіки, перенесення банками тягаря економічної кризи на суспільство, що характеризує зниження суспільної ефективності банківських систем.

Висновки. В сучасних умовах постає необхідність одночасного вирішення двох

суперечливих, складних завдань: забезпечення економічної ефективності банків та підвищення їх соціальної відповідальності. Однак, лише забезпечивши економічну ефективність, банки матимуть ресурси для реалізації соціальних завдань суспільства.

Порівнюючи показники рентабельності активів та капіталу банків Росії, Білорусі та розвинених країн світу, маємо підстави визнати діяльність банків економічно ефективною, незважаючи на зниження економічної ефективності банків у 2008-2009рр., тоді як збитковість діяльності банків України свідчить про їх економічну неефективність. Для банківських систем Росії та Білорусі характерні менші порівняно з розвиненими країнами обсяги діяльності банків відносно ВВП, вищий рівень накладних витрат у активах, однак, завдяки вищій чистій процентній маржі їм вдається досягати вищої рентабельності активів та капіталу.

Внаслідок кризи у 2008-2009рр. економічна ефективність банків України, Росії та Білорусі знизилась, а банківська система України навіть стала збитковою. Основною причиною зниження економічної ефективності банків (рентабельності капіталу) обраної групи країн СНД у 2008р. стало зниження ефективності активних операцій банків (рентабельності активів), яке в Україні, Росії та Молдові супроводжувалося зниженням якості кредитних портфелів банків. У кризові 2008-2009рр. банківські системи України, Росії, Білорусі намагалися компенсувати втрату потенційних прибутків за рахунок збільшення спреда, перекладаючи тягар економічних втрат від економічної кризи на суспільство, що можемо трактувати як зниження суспільної ефективності цих банківських систем. Позитивною тенденцією є те, що банківські системи всіх досліджуваних країн, окрім України, поступово відновлюються після кризи, нарощуючи рентабельність (Білорусь, Канада, США) або перейшли зі збиткової на рентабельну діяльність (Німеччина, Великобританія).

Отримані результати досліджень можуть бути використанні як інформаційна база при розробці заходів грошово-кредитної політики та банками – при розробці стратегії їх розвитку на вітчизняному та міжнародному фінансових ринках. Перспективи досліджень проблем ефективності функціонування банків в сучасних умовах пов'язані з необхідністю визначення взаємозв'язку між економічною ефективністю, соціально-екологічною відповідальністю банків та сталим розвитком суспільства.

Література

1. Примостка Л. О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі / Л.М.Примостка. — К.: КНЕУ, 2002. — 316 с.
2. Офіційний сайт Центрального банку Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbr.ru>
3. Офіційний сайт Національного банку республіки Білорусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbrb.by>
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
5. Indicators [Електронний ресурс] // Financial sector// The World Bank. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/>
6. Thorsten Beck, Ed Al-Hussainy. Financial Structure [Електронний ресурс] // The World Bank. – Режим доступу: <http://www.siteresources.worldbank.org>

Literatura

1. Primostka L.O. Analiz bankivskoї diyalnosti: suchasni kontseptsii, metody ta modeli / L.M.Primostka. - K.: KNEU, 2002. - 316 p.
2. Ofitsiyny site of the Centralny Bank Rosiyskoї Federatsii [Elektronniy resurs]. - Regim dostupu: <http://www.cbr.ru>
3. Ofitsiyniy site Natsionalynogo banku respubliky Bilorusy [Elektronniy resurs]. - Regim dostupu: <http://www.nbrb.by>
4. Ofitsiyniy site Natsionalynogo banku Ukraїny [Elektronniy resurs]. - Regim dostupu: <http://www.bank.gov.ua>
5. Indicators [Elektronniy resource] // Financial sector// The World Bank. – Regim dostupu: <http://data.worldbank.org/indicator/>
6. Thorsten Beck, Ed Al-Hussainy. Financial Structure [Elektronniy resurs] // The World Bank. – Regim dostupu: <http://www.siteresources.worldbank.org>

Гуляева Л.П. Эффективность функционирования банков в современных условиях: международные сравнения / Л.П. Гуляева // Вестник Восточноукр. национ. ун-та им. В. Даля – 2012. - № . – С.

В статье осуществлена сравнительная оценка экономической эффективности деятельности банков Украины и зарубежных стран. Проанализированы причины и характер изменения экономической эффективности банков согласно модели Дюпона. Рис. 1. Табл. 3. Ист. 6.

Ключевые слова: банк, экономическая эффективность, модель Дюпона, рентабельность активов, рентабельность капитала, спрэд.

Huliayeva L.P. Efficiency of banks in the modern conditions: international comparison // East Ukrainian National University named after Vladimir Dal Bulletin – 2012. - № . – P.

The paper evaluated the economic efficiency of banks in Ukraine and development countries.. The causes and nature of changes in the economic efficiency of banks according to the model of DuPont are analyzed. Fig. 1.Tab.3. Ref. 7.

Keywords: bank, economic efficiency, the model of DuPont, return on assets, return on capital, the spread.

Гуляєва Людмила Петрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту Академії праці і соціальних відносин ФПУ (м. Київ)

Стаття подана 15.10.12